

№ 30 (2021) С. 38–44

National Academy of Fine Arts and Architecture

Collection of Scholarly Works «Ukrainian Academy of Art»

ISSN 2411–3034

Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 7.038.541(477)

<https://orcid.org/0000-0002-8982-2005>

<https://orcid.org/0000-0003-2490-113X>

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.30.2021.38-44>

Катерина Гамалія

доктор мистецтвознавства, доцент
gamaleya@ukr.net,

Наталія Лісова

студентка II курсу магістратури, кафедра теорії та історії мистецтва
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури
lisova_nataliia@ukr.net

Науковий керівник — К. М. Гамалія,
доктор мистецтвознавства, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ТЕРМІНОЛОГІЇ В МЕЖАХ ПОНЯТТЯ «УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕНДАРТ»

Анотація. В статті розглянуто особливості становлення лендарту за кордоном та в системі українського сучасного мистецтва. Здійснено аналіз та уточнення термінології, пов'язаної з лендартом на теренах України, запропоновано авторський термін для означення самотності українського лендарту.

Ключові слова: лендарт, українське сучасне мистецтво, мистецтво довкілля, термінологія, природотворче мистецтво.

PROBLEMS OF TERMINOLOGY WITHIN THE CONCEPT OF «UKRAINIAN LAND ART»

Kateryna Gamaliia, Nataliia Lisova

Abstract. Fundamental art studies in the field of land art are not yet available in Ukraine, and individual articles in periodicals do not reveal the principles of the formation of the actual Ukrainian art of the environment, its features and differences from abroad land art. To date, the phenomenon of Ukrainian land art has not received its own term and for thirty years in a row uses the borrowed foreign name «land art», while the uniqueness of domestic environmental art is an indisputable fact. The article considers the peculiarities of the formation of land art abroad and in the system of Ukrainian contemporary art. The analysis and clarification of terminology related to land art in Ukraine has been carried out. The author's term for the phenomenon of the Ukrainian land art is offered. The study found that the application of the foreign term «land art» to the domestic art of interaction with the environment is not exhaustive, because it does not reveal the full range of creative communication of artists with the environment and is too narrow in relation to it. At that time, the term «mystectvo dovkillja» («art of the environment»), introduced by P. Bevza, is too wide a range of artistic creativity, where «environment» is used in the sense of «environment» as one that contains the entire surrounding space. Therefore, it isn't inexpedient to apply the foreign term «land art» to the creative practices of Ukrainian artists. At the same time, «art of the environment» is too abstract a concept for the term «land art», which aims at a specific creative interaction with the earth. Environmental art aims to decorate and equip a person's place of residence, which expresses his utilitarianism and may include: both landscape art and landscape design and monumental art,

site-specific art, ecological art, as preservation and repair of the Earth's resources, etc. Domestic artists work with natural materials in the natural environment in order to create a new art product. Accordingly, instead of the term «Ukrainian land art» it is appropriate to use the term «pryrodotvorche mystectvo» («natural creative art»), because the context of the Ukrainian art form is characterized by creative interaction with the natural environment and materials as a way to create a new art product. Theoretical research of the work is the basis for further in-depth scientific development of the problem, namely, the phenomenon of land art in the system of contemporary art of Ukraine.

Keywords: *land art, Ukrainian contemporary art, environmental art, terminology, pryrodotvorche mystectvo.*

Постановка проблеми. Фундаментальні мистецтвознавчі дослідження напрямку лендарт поки що відсутні в Україні, а поодинокі статті в періодичних виданнях не розкривають засад формування власне українського мистецтва довкілля, його особливостей та відмінностей від закордонного. На сьогодні явище українського лендарту не отримало власного терміну і тридцять років поспіль ми послуговуємось запозиченим іноземним словосполученням «land art», тоді як унікальність вітчизняного мистецтва довкілля є незаперечним фактом.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Тема статті пов'язана з науковими та практичними завданнями в контексті становлення українського лендарту, визначення унікальності цього мистецтва та конкретизація термінологічної бази.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри те, що історія лендарту в Україні охоплює проміжок у понад сорок років, досліджень, присвячених безпосередньо українському лендарту, надзвичайно мало, а наявні джерела дають лише загальну характеристику творчого становлення лендарту в Україні.

Важливою для розуміння формування середовища українського лендарту стала монографія за редакцією П. Бевзи та Г. Гідори «Мистецтво довкілля: Україна 1989–2010», де опубліковані тексти і мистецтвознавчі статті, написані Г. Вишеславським, Н. Кохан, Г. Гідорою, Г. Сидоренко, А. Блудовим, В. Бахтовим та іншими упродовж 1994–2010 років. У передмові до монографії П. Бевза вводить до системи українського мистецтва термін «мистецтво довкілля» (Мистецтво 7).

Грунтовною працею, в якій досліджується еволюція вітчизняного мистецтва середовища, є стаття мистецтвознавця Г. Вишеславського «Українському ленд-арту 36 років!» у періо-

дичному виданні «Галерея». Автор розглядає інституалізацію лендарту, згадуючи такі найперші практики як синтез енвайронменту, перформансу і гепенінгу. Також науковець обґрунтовує термінологію українського лендарту у статті «Ленд-арт у творчості українських митців». Мистецтвознавиця Н. Кохан у дисертації «Ленд-арт у контексті сучасного ландшафтного дизайну», подала власне трактування типів та принципів вітчизняного лендарту.

Зазначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проаналізувавши наведені джерела, доходимо висновку, що явище українського лендарту досліджене досить поверхово, і вичерпна інформація для визначення його специфіки відсутня. На сьогодні в мистецтвознавстві немає ґрунтовних досліджень, присвячених історичному розвитку українського лендарту та аналізу творчих робіт художників. Досі не визначено назву вітчизняного мистецтва довкілля, яка б відображала його унікальність і відмінність від закордонних практик.

Новизна наукового дослідження. У нашому дослідженні вперше проаналізовано та уточнено термінологію, пов'язану з лендартом на теренах України, простежено становлення українського мистецтва довкілля, запропоновано авторський термін для означення явища українського лендарту.

Методологічне або загальнонаукове значення авторських розробок полягає в можливості використання результатів нашої роботи для подальшого наукового розгляду питань формування українського лендарту, а також для ознайомлення українських художників із сучасним арсеналом засобів виразності мистецтва довкілля.

Мета дослідження — проаналізувати терміни в межах поняття «український лендарт», озна-

чити самотність українського мистецтва довікля та запропонувати термін «природотворче мистецтво» як такий, що відповідає завданням українських представників напрямку.

Об'єкт дослідження — український лендарт у контексті розвитку сучасної української культури.

Предмет дослідження — фахова термінологія в межах поняття «український лендарт».

Методи. В основу дослідження покладено принципи системно-порівняльного аналізу, історизму і термінологічного аналізу, застосовані для вивчення історії термінів мистецтва довікля та позначених ними понять, уточнення їхнього змісту й обсягу, встановлення взаємозв'язку і місця в понятійному апараті теорії, на підґрунті якої базується наше дослідження.

Скрупульозний підхід до вивчення теми передбачає поєднання таких методів наукового дослідження, як аналітичний — для вивчення стану дослідження обраної теми; системний — для обробки літературних джерел; порівняльний — для визначення спільних та відмінних рис творчого пошуку представників лендарту; історико-хронологічний — для вивчення періодів становлення українського лендарту; метод мистецтвознавчого аналізу — для характеристики окремих творів художників.

Виклад основного матеріалу. Лендарт у перекладі з англійської мови — «мистецтво землі». Більшість джерел повідомляють, що лендарт зародився у Сполучених Штатах Америки наприкінці 60-х — початку 70-х років ХХ ст. як реакція митців на екологічні проблеми, як протест проти споживацького суспільства та комерціалізації мистецтва. Ідея руху полягала в тому, щоб покинути галереї та вийти у відкритий простір (Art). Водночас сам термін «лендарт» має європейське походження. Так, у 1969 році німецьке телебачення транслювало серію стрічок Гаррі Шума про новий напрям у мистецтві (Boettger 31). 15 квітня 1969 року один із фільмів цієї серії під назвою «Land art» презентував проєкт Яна Діббетса «Об'єкт, що змінюється припливом протягом дванадцяти годин». Відтоді критики почали застосовувати термін «лендарт», надаючи йому різноманітних інтерпретацій.

У 1968 році галерея «Dwan Gallery» (Нью-Йорк, США) презентувала виставку під назвою

«Earthworks» (анг. земляні роботи) (Beardsley 129). Вперше глядачам довелось споглядати не твори мистецтва, а лише їхню документальну фіксацію. Метою виставки було змінити традиційні уявлення про те, що може називатися твором мистецтва. Після виставки 1969 року під назвою «Екологічне мистецтво» в галереї «John Gibson Gallery», мистецтвознавці почали вживати англійський термін «ecological art» (екологічне мистецтво) поряд з термінами «land art» (мистецтво землі), «earth art» (земляне мистецтво), та «earth works» (земляні роботи). На думку дослідника В. Мелпеса, лендарт доречно розглядати як різновид концептуалізму. Адже головне в концептуальному мистецтві — це задум твору, який презентовано як документований проєкт, що застосовують і в лендарті, який загалом існує у вигляді текстової інформації та фотографій. Однак дії в довіклі з акцентом на процесі творчості не є концептуальними роботами (Malpas 88–90).

Взаємозв'язок мінімалізму з лендартом обґрунтовує у своїх публікаціях академік М. Лайлах, спираючись на концепцію мінімаліста Карла Андре «скульптура як місце», де митець не відтворює те, що оточує його, а творить у самому середовищі (Lailach 23). Також робота в довіклі дає змогу розглядати лендарт як відгалуження «environmental art» (укр. — мистецтво середовища). Проєкти лендарту невіддільні від свого місцезнаходження, що визначає його і як різновид «site-specific art» — мистецтва, створеного на конкретній місцевості, пов'язаного з нею. Термін «site-specific art» уперше був сформульований художником Робертом Ірвіном (Каліфорнія, США), але увійшов до широкого вжитку лише в 1970-х роках. Залучення непотрібних матеріалів та предметів, позбавлених естетичного змісту, наближає лендарт до такого напрямку мистецтва, як «arte povera» (з італ. мистецтво бідних) (Calvesi).

Відомий український художник і мистецтвознавець Г. Вишеславський, розглядаючи інституалізацію митців у статті «Ленд-арт у творчості українських митців», обґрунтовує типологію творів лендарту і наводить аргументи щодо вживання кураторами і художниками термінів енвайронменту та лендарту. На думку дослідника, різниця між цими термінами полягає у специ-

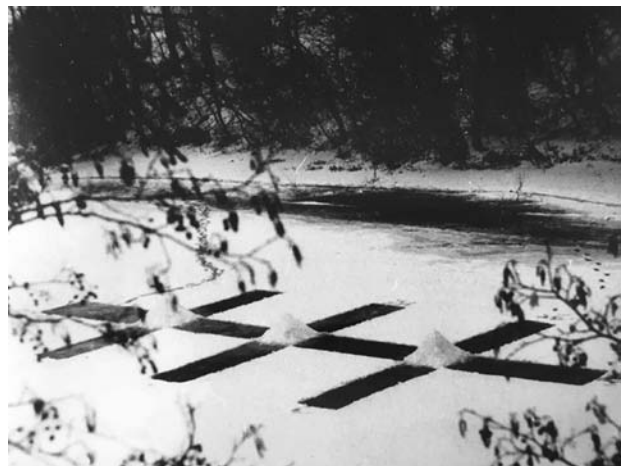

Іл. 1. Майкл Гейзер. 45°, 90°, 180°, Місто. Земля, бетон, сталь. 1972–1974. США, Невада.
(архів галереї «Gagosian»)

фіці обраних матеріалів і тематичній відмінності творів, оскільки у енвіронменті мистці використовують речі, створені людьми, тоді як в лендарті задіяні явища природи. В обох випадках застосовано привласнення готових речей (реді-мейд) як спосіб творення, що вперше було використано М. Дюшаном. Подібний підхід простежується і в лендарті. Тому автор зазначає, що історично лендарт розвивався паралельно з енвіронментом, а об'єднує ці два види сучасного мистецтва на початку їхнього створення інсталяція та зміна контексту. Г. Вишеславський пропонує такі типи творів українського лендарту, як: неоритуальний, соціальний, цитатний. На думку дослідника, вітчизняний лендарт варто позначати терміном «жанро-техніка», оскільки художник в процесі творення емоційно та семантично насичує навколишній простір (Вишеславський, Ленд-арт 61). Автор зауважив, що термін є неприйнятним для класичного мистецтва, тому його доречно вживати, коли йдеться про твори «гібридних» часів та міждисциплінарних досліджень (Вишеславський, Ленд-арт 61). Подібне тлумачення досить суб'єктивне, складне в розумінні та використанні, адже український лендарт досі послу-

говується запозиченою іноземною термінологією, хоча й сформувався як самодостатній вид сучасного мистецтва. На нашу думку, вживання терміна, запропонованого Г. Вишеславським, є недоречним і таким, що призводить до термінологічної плутанини у спробі самоідентифікації українських художників довкілля.

Мистецтвознавиця Н. Кохан у дисертації «Ленд-арт у контексті сучасного ландшафтно-

Іл. 2. Ганна Сидоренко, Сергій Якунін. Акція «Водяні знаки». Сніг, крижана поверхня р. Снов. 1992. Чернігівська обл., Седнів.
(архів Сергія Якуніна)

Іл. 3. Микола Журавель. Консервація туману. Туман, склянки, р. Псел. 2002.
Сумська обл., Могриця. (Мистецтво довкілля)

го дизайну» зазначає, що твори художників лендарту дали поштовх розвиткові ландшафтного дизайну, оскільки вирізняються своєю універсальністю у застосуванні в житловому середовищі. Така думка суперечить концепції українського мистецтва довкілля, озвученій П. Бевзою в монографії «Мистецтво довкілля: Україна 1989–2010». Художник пояснює, що «творчі практики українських митців передбачають мінімальне залучення довкілля як засобу активації людської свідомості на противагу закордонному «превалюючому культурі споживання». У передмові до вищеназваної книги П. Бевза вводить термін «мистецтво довкілля», який, на його думку, найкраще відповідає творчому стилеві митців українського лендарту: «... мистецтво створення художніх образів у навколишньому середовищі за допомогою природних засобів, з метою означення довкілля як джерела довічно існуючих тем та ідей» (Мистецтво 7).

Вважаємо, що недоречно застосовувати іноземний термін «land art» до вітчизняного мистецтва взаємодії з природним середовищем, оскільки він не розкриває усього спектру творчої комунікації художників у довкіллі і є

надто вузьким стосовно нього. Водночас термін «мистецтво довкілля», введений П. Бевзою, охоплює надто широкий діапазон сфери художньої діяльності, де «довкілля» вживається у значенні «середовища» як такого, що об'єднує в собі увесь навколишній простір, тоді як український художник мистецтва довкілля працює з певними природними матеріалами в конкретному природному середовищі. Звертаючись до контексту українського лендарту, варто зауважити, що таке явище сформувалося у самодостатній вид природного мистецтва, відмінного від закордонних практик. Бажання вітчизняних художників творити сучасне мистецтво у процесі його адаптації до слов'янського менталітету набуло унікальності.

Розглядаючи такі відомі роботи американських художників, як: «Спіральна дамба» (Роберта Смітсона), «45°, 90°, 180°, Місто» (Майкла Гейзера), «Поле блискавок» (Волтера де Марії), «Дихання пустелі» (команди «D.A.S.T.»), «Оточені острови» (Крісто Явашева), «Серія абстракцій» (Адреса Амадора), можемо впевнено твердити про їхню монументальність та схильність до максимальної трансформації ландшафту (іл. 1). Порівнюючи творчість американських

художників напрямку лендарт просторовими об'єктами вітчизняних художників, як-от: акція «Водяні знаки» (Ганни Сидоренко та Сергія Якуніна), «Венера Неолітична» (Олександра Никитюка), «Велика Базиліка» (Володимира Бахтова), «Крейдяний час» (Петра Бевзи та Олексія Литвиненка), «Лінія-перехід» (Андрія Блудова та Валерія Шкарупи), «Тілець» (Ганни Гідори), — бачимо лише натяк на масштабність та відсутність змін середовища на глибинному рівні (*ил. 2*). До того ж українські художники часто вдаються до тимчасових дій у просторі, що передбачає короткострокові проекти та їхню подальше розчинення у довкіллі, наприклад, спроба вловити невловиме у перформансі Миколи Журавля «Консервація туману», малювання вогнем у просторі «Скіфський квадрат» Володимира Бахтова, розчинення тіней у «Відбитку сонця» Ілони Сільваші та Ярослава Присяжнюка, перформативний політ Мирослава Вайди у «Невагомості», розмивання берегової лінії «В очікуванні хвилі» Сергія Якуніна тощо (*ил. 3*).

Наведені приклади унаочнюють спроби створити не стільки естетичний продукт, скільки виразити ідею чи точку зору на певні явища як у природі, так і в історичному контексті місця. Тому вживати закордонний термін «land art» до творчих практик українських художників вважаємо недоцільним. Водночас «мистецтво довкілля» є надто абстрактним поняттям щодо терміну «лендарт», який передбачає конкретну творчу взаємодію із землею. Мистецтво довкілля має на меті оздоблення та облаштування місця перебування людини, що виражає його утилітарність і може містити у собі як садово-паркове мистецтво, так і ландшафтний дизайн та монументальне мистецтво, сайт-специфік арт (творчість у конкретному місці), екологічне мистецтво, як збереження та відновлення ресурсів Землі тощо.

Вітчизняні митці працюють з природними матеріалами в природному середовищі для створення нового мистецького продукту. Саме тому акцент робиться на творчому процесі за допомогою властивостей природних матеріалів у певному природному оточенні. Про утилітарність тут не йдеться, оскільки всі мистецькі об'єкти недовговічні і часто створені на віддалених від

міст територіях. Таке мистецтво має на меті втілити ідею автора тут і зараз, виявивши в середовищі те, що, на думку художника, виражає глибинний сенс співіснування людини і природи. Тому український лендарт слід означити його власною, незапозиченою назвою. Відповідно до поставлених завдань вітчизняного мистецтва, надалі доречно буде вживати термін «природотворче мистецтво». Таке мистецтво спрямоване на взаємодію українських художників з природним ландшафтом, через дослідження природного матеріалу та його властивостей.

Висновки. Отже, авторами аргументовано конкретизацію фахової термінології в межах поняття «український лендарт». В результаті дослідження було виявлено, що застосування іноземного терміну «land art» до вітчизняного мистецтва взаємодії з природним середовищем не є вичерпним, оскільки не розкриває усього спектру творчої комунікації художників з довкіллям та є надто вузьким щодо до нього. Водночас термін «мистецтво довкілля», введений П. Бевзою, охоплює надто широкий діапазон сфери художньої творчості, де «довкілля» вживається у значенні «середовища» як такого, що містить у собі увесь навколишній простір. Відповідно замість терміна «український лендарт» доречно вживати термін «природотворче мистецтво», оскільки для контексту українського виду даного мистецтва характерна творча взаємодія з природним середовищем та матеріалами як спосіб творення нового мистецького продукту.

Перспективи використання результатів дослідження. Матеріали й теоретичні дослідження роботи можуть бути використані під час написання статей, наукових досліджень, праць з історії сучасного українського мистецтва, навчальних посібників, під час викладання історії культури та мистецтва в навчальних закладах та в процесі підготовки художників. Результати дослідження та ілюстративний матеріал можуть бути застосовані під час написання історії вітчизняного мистецтва. Матеріали роботи можуть бути використані у процесі викладання таких курсів, як історія мистецтва, історія дизайну, історія українського мистецтва, історія садово-паркового мистецтва, ландшафтного дизайну. Результати дослідження дотичні не тільки до

проблем мистецтвознавства, але й можуть знадобитися для впорядкування земельних ділянок, розробки наукових планів і навчальних програм сільськогосподарських академій. Теоретичні до-

слідження роботи є підґрунтям для подальшої глибокої наукової розробки порушеної проблеми, а саме, явища лендарту в системі сучасного мистецтва України.

Цитовані праці

- Акція «Водяні знаки»: [світлина]. Архів Сергія Якуніна. [1992].
 Вишеславський, Г. «Ленд-арт у творчості українських митців». *Сучасне мистецтво* 13 (2017): 59–72. Друк.
 Вишеславський, Г. «Українському ленд-арту 36 років». *Галерея 3/4 (35/36)* (2008): 9–15. Друк.
 Кохан, Н. М. *Ленд-арт у контексті сучасного ландшафтного дизайну*. Дис. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. 2019. Харків: Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Друк.
 Лісова, Н. «Український ленд-арт, в контексті розвитку сучасної української культури». *Сьомі Платонівські читання: Тези доп. міжнар. наук. конф.* Київ, 2020: 109–110. Друк.
 Лісова, Н. «Формування специфіки українського ленд-арту». *Актуальні питання культурології: Альманах наук. т-ва «Афіна» каф. культурології та музеєзнавства*. Вип. 20. За ред. В. Г. Виткалова. Рівне: РДГУ, 2020: 105–112. Друк.
Мистецтво докільля: Україна 1989–2010: Монографія. Упоряд. П. Бевза, Г. Гідора. Київ: Софія-А, 2010. Друк.
 45°, 90°, 180°, Місто. Земля, бетон, сталь: [світлина]. Галерея Gagosian. [1974].
Art in the Land: A Critical Anthology of Environmental Art. New York, 1983. Print.
 Beardsley, J. *Earthworks and beyond: contemporary art in the landscape*. New York, 1984. Print.
 Boettger, S. *Earthworks: art and the landscape of the sixties*. Berkeley, 2002. Print.
 Calvesi, M. «Le Nouvel Art italien». *L'Italie aujourd'hui — d'aujourd'hui. Regards sur la peinture italienne de 1970–1985: Cat. d'expo*. Nice, 1985: P. 210. Print.
 Lailach, M. *Land art*. Köln, 2007. Print.
 Malpas, W. *Land Art: A Complete Guide To Landscape, Environmental, Earthworks, Nature, Sculpture and Installation Art*. Maidstone, 2007. Print.

References

- Akcija «Vodjani znaky»: [svitlyna]. Arkhiv Serghija Jakunina. [1992].
 Vysheslavskiyi, H. «Lend-art u tvorchosti ukrainskykh myttsiv». *Suchasne mystetstvo* 13 (2017): 59–72. Druk.
 Vysheslavskiyi, H. «Ukrainskomu lend-artu 36 rokov». *Halereia 3/4 (35/36)* (2008): 9–15. Druk.
 Kokhan, N. M. *Lend-art u konteksti suchasnoho landshaftnoho dizainu*. Dys. Kharkivska derzhavna akademiia dizainu i mystetstv. 2019. Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia dizainu i mystetstv. Druk.
 Lisova, N. «Ukrainskyi lend-art, v konteksti rozvytku suchasnoi ukrainskoï kultury». *Somi Platonivski chytannia: Tezy dop. mizhnar. nauk. konf.* Kyïv, 2020: 109–110. Druk.
 Lisova, N. «Formuvannia spetsyfyky ukrainskoho lend-artu». *Aktualni pytannia kulturolohii: Almanakh nauk. t-va «Afina» kaf. kulturolohii ta muzeieznavstva*. Vyp. 20. Za red. V. H. Vytkałova. Rivne: RDHU, 2020: 105–112. Druk.
Mystetstvo dovkillia: Ukraïna 1989–2010: Monohrafiia. Uporiad. P. Bevza, H. Hidora. Kyïv: Sofia-A, 2010. Druk.
 45°, 90°, 180°, Misto. Zemlia, beton, stal: [svitlyna]. Halereia Gagosian. [1974].
Art in the Land: A Critical Anthology of Environmental Art. New York, 1983. Print.
 Beardsley, J. *Earthworks and beyond: contemporary art in the landscape*. New York, 1984. Print.
 Boettger, S. *Earthworks: art and the landscape of the sixties*. Berkeley, 2002. Print.
 Calvesi, M. «Le Nouvel Art italien». *L'Italie aujourd'hui — d'aujourd'hui. Regards sur la peinture italienne de 1970–1985: Cat. d'expo*. Nice, 1985: P. 210. Print.
 Lailach, M. *Land art*. Köln, 2007. Print.
 Malpas, W. *Land Art: A Complete Guide To Landscape, Environmental, Earthworks, Nature, Sculpture and Installation Art*. Maidstone, 2007. Print.

Подано до редакції 22.06.2021